РОЗДІЛ VI. НАУКОВЕ ЖИТТЯ

DOI: 10.33766/2524-0323.88.288-300

УДК 347.121.2

В. Л. Федоренко,

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
директор Науково-дослідного центру
судової експертизи з питань інтелектуальної
власності Міністерства юстиції України
(м. Київ, Україна)

e-mail: fedorenko900@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5902-1226>

«ІНФОРМАЦІЙНА ВИДАВНИЧА РЕВОЛЮЦІЯ» І. ГУТЕНБЕРГА ТА УТВЕРДЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА Й СУМІЖНИХ ПРАВ І МЕХАНІЗМІВ ЇХ ЗАХИСТУ В ЄВРОПІ

Публікація присвячена питанням утвердження авторського права в Західній цивілізації за результатами «інформаційної видавничої революції», якою за своєю сутністю та змістом стало винайдення І. Гутенбергом у XV ст. друкарського станка з набором шрифтів, використання якого сприяло друкуванню книг та поширенню інформації літературного, художнього та наукового змісту. Проте ця інформаційно-видавничка революція породила й проблему захисту авторського права від неправомірного копіювання та розмноження творів. Ідеться про таку загрозу авторському праву як неправомірне запозичення, або ж плагіат, чи «контрафакт», як це явище називалось іще в XIX ст.

Ключові слова: інформація, «інформаційна видавничка революція», друк книг, авторське право, суміжні права, захист авторського права та суміжних прав, судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності.

Постановка проблеми. У XXI ст. право людини на інформацію, системно визначене та закріплене міжнародними договорами і національними конституціями та законами, отримало своє повсюдне поширення та множинну різноманітних форм реалізації. Ніколи раніше інформація не отримувалася й не поширювалася легше, ніж нині, хоча цьому передувало декілька «інформаційних революцій».

На наш погляд, «інформаційна революція» у світі репрезентована низкою наступних послідовних і взаємопов'язаних революцій (наступна революція не виключає здобутки попередньої й допускає їх паралельне використання в суспільстві): 1) «когнітивна революція», яка відбулася між 70 і 30 тис. роками і втілилися в здібностях *Homo Sapiens* мислити й спілкуватися [1, с. 30]; 2) «лінгвістична революція», яка відбулася близько IV тис. до н. е. та сприяла виникненню навичок втілювати звуки в цифри й букви; 3) «видавничка революція» І. Гутенберга XV ст., що призвела до розвитку друку та масового поширення книг як джерел інформації; 4) «газетна революція» XVI ст., яка

посилила оперативність розповсюдження інформації та розширила коло її споживачів; 5) «телеграфна та радіореволюція», яка започаткувала в 20-х роках ХХ ст. радіомовлення як бездротовий спосіб передачі й отримання інформації та дозволила охопити інформаційним впливом навіть безграмотних людей; 6) «телевізійна революція», яка започаткувала в 30-х роках ХХ ст. передачу рухомого зображення із звуковим супроводом, у тому числі й у режимі реального часу, та яка, за влучним висловом Дж. Кіна, стала «... трансформацією тексту в дієслова» [2, с. 14]; 7) «Internet-революція», або ж «World Wide Web (www) революція», яка поширилася в 90-х роках ХХ ст. як всесвітня система сполучених комп'ютерних і телекомунікаційних мереж і нині, у ХХІ ст., стала частиною політико-правового ландшафту.

Зауважимо, що «Internet-революція» стала креативною та технологічною платформою для ще одного, найбільш нового виду інформаційної революції, що започаткувалася з масовим поширенням т. зв. «соціальних Internet-мереж», або ж «social networking service» (Skype, Facebook, YouTube, Instagram, Telegram, WhatsApp, Viber etc). М. Кастельс оцінює поступ соціальних Internet-мереж «революцією масової самокомунікації» [3, с. 73-75], а вже згадуваний Дж. Кін «моніторною демократією» [2, с. 101]. Саме на телевізійному та Інтернет-контенті ґрунтується сучасне міжнародне мовлення [4]. Дійсно, відповідні мережі стали надбудовою споконвічно існуючих соціальних мереж, «формувати які людині властиво за її природою» [5, с. 45], і є виявом «природної соціальності» [6, с. 106-107]; вони стають джерелом безперешкодного і фактично миттєвого поширення різноманітної інформації, достовірність якої визначається виключно її споживачами. Водночас, потенціал social networking service в ХХІ ст. дав життя й *e-демократії* (електронні петиції, голосування, обговорення законопроектів, партисипаторні бюджети тощо).

Унікаючи досліджень та оцінок такого масштабного соціального явища в цій статті, зазначимо, що розвиток науки і техніки призвів до низки «інформаційних революцій», значно удосконалив технології роботи з інформацією. Разом із тим, поряд із беззаперечними перевагами, це спричинило безліч непередбачуваних і неоднозначних явищ – від «Facebook-революцій» ХХІ ст. до гібридних «інформаційних воєн» та послаблення конфіденційності приватного життя особи в широкому сенсі.

При цьому ніколи авторське право не було настільки вразливим, як у ХХІ ст., коли його порушення з окремих випадків трансформувалися в цілі багатомільйонні тіньові індустрії (нелегальні файлообмінники, онлайн казино, феномен *DarkNet* тощо). Навіть запровадження елементів міжнародно-правового регулювання цих суспільних відносин, наприклад, Директивою ЄС 2001/29 від 29 травня 2001 року про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві [7, с. 101], на сьогодні не принесло однозначно позитивних результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії та практики інформації, методів, форм і механізмів її передачі та захисту є предметом глибоких філософських, соціологічних, лінгвістичних, технічних, кібернетичних, правових, політологічних, безпекознавчих й інших досліджень. Ці питання перебувають у полі уваги таких відомих мислителів-футурологів сучасності, як

Дж. Кін, М. Кастельс, Н. Ферпосон, Ф. Фукуяма, Ю. Харарі й інших. На місію інформації в забезпеченні участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики зверталась увага й автора цієї публікації [8, 9]. Одночасно з цим значна увага правознавців, починаючи з XIX ст., приділяється авторському праву та механізмам його правового захисту. Нині це питання в Україні та за кордоном усе частіше досліджується і в контексті використання потенціалу судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності. Проте коли ж і завдяки чому утвердилось авторське право та суміжні права в Західній цивілізації? З метою поглиблення знань про передумови й причини виникнення авторського права та механізмів його судового й позасудового захисту після «інформаційної видавничої революції» І. Гуттенберга в цій публікації також використано дещо призабуту сучасниками цікаву наукову розвідку В. Спасовича «Права авторські та контрафакція» (1865 р.) [10, с. 106].

Формування цілей. Мета дослідження полягає у формуванні наукових поглядів на передумови й причини утвердження авторського права та механізмів його законодавчого й інституційного захисту за результатами «інформаційної видавничої революції» І. Гуттенберга в XV ст.

Виклад основного матеріалу. Інформація набула універсального характеру після переходу від усних культур інформації до комбінованих. За свідченням Дж. Гліка, Платон, визначаючи потенціал розподілу усної та письмової мови, стверджував, що один може говорити з багатьма, мертвий – із живими, а живі – з тими, хто ще не народився. Писемність була потрібна для збереження інформації в часі й просторі та пройшла генезис від піктографії (*запис зображення*) до ідеографії (*запис ідей*), а надалі й до логографії (*запис слів*) [11, с. 40-42].

З появою письмової культури, яка виникла в Єгипті близько 4 000 року до н. е. [12, с. 232], інформація отримала сакральне («священне») значення. Їй приписувалися магічні властивості, а вміння рахувати, писати і читати тривалий час були привілеєм богів, їхніх намісників на землі, – жерців, царів, аристократії та заможних людей. Так у Єгипті бог мудрості, рахунку та письма Тот був «... непізнаним і утаємниченим, оскільки перетворення слів у письмо означало володіння всесильним і огорнутим таємницею знанням, яке приносило в буття те, чого не було» [13, с. 18].

Після винайдення шрифту, письмо, як засіб і форма поширення інформації, отримало своє поширення в різних народів і в різних соціальних групах. Зокрема, єгиптяни першими навчилися поєднувати ідеографічні знаки зі звуковими зображеннями слів. Їхній досвід закріплення та передачі інформації був удосконалений сусідніми племенами, зокрема, фінікійцями [14, с. 173]. Як доводять лінгвісти, латинський шрифт, який нині широко застосовується на Заході, запозичений із грецького письма, котре так само, як і єврейське, є похідним від фінікійського. Їх спорідненість підтверджена словом «алфавіт», похідним від назв «альфа» та «бета», двох перших букв фінікійського, єврейського, грецького та латинського шрифтів [15, с. 69]. Власне, сама Біблія має ще одну вживану назву – Святе Письмо. І в ній знаходимо посилання на алфавіт, як основу божественного порядку. В Об'явленні Святого Іоана

Богослова, вірш 1:8, ідеться: «Я Альфа й Омега, говорить Господь, Бог, Той, Хто є, Хто був і Хто має прийти, Вседержитель» [16].

Утім розвиток писемності стримувався високою вартістю знарядь і матеріалів для письма. Перші сувої (свитки), починаючи з III тис. до н.е., робилися в Єгипті зі склеєних листів папірусу. У зв'язку з дорожнечою папірусу, для деяких видів текстів використовувалися дерев'яні та глиняні таблички, на яких тексти виکارбовувалися стилетом. За часів античності автори частіше диктували тексти писарям, ніж самі складали свої книги. До сьогодні дійшли листи Цицерона до Тіта Помпеона Аттика, багатого римлянина, який колекціонував і виготовлював різноманітні книги. Серед працівників, які були в Аттіка, Цицерон виокремлював а) грамотних молодих людей (*pueri litteratissimi*); б) читців (*anagnostae*); в) копістів (*librarii*) [17, с. 141]. Невідомо, чи мав Аттік дохід від своєї діяльності, але він надавав безкоштовний доступ до книг грамотним людям і Цицеронові, чим й увіковічив себе.

Схожу точку зору в цілому підтримують і більш пізні дослідники витоків авторського права. Зокрема, В. Спасович писав: «.... творів було мало, вони знаходились в обігу невеликого кола грамотних людей, у небагатьох і надзвичайно дорогих списках. Окремі літератори або були людьми достатніми, забезпеченими утриманням з інших джерел, або ж кормилися криками від щедрості сильних цього світу, чий двір вони прикрашали, чий справи вони прославляли. Не видно, щоб хтось із них забороняв чи ускладнював переписування своїх творів, для здобуття з них доходу» [10, с. 1].

У ранньому Середньовіччі свитки (списки) трансформувалися в книги (т. зв. «кодекси»), які традиційно стосувалися проблематики християнської віри і видавалися на факультетах богослов'я в університетах. При цьому спочатку «книжки» технологічно являли собою все ті ж пергаменти, але вже розрізані на листки й послідовно скріплені. Ім'я автора твору вказувалося не завжди, оскільки часто не було відомим. Замість нього, часто писали ім'я копіста. У книзі позначалися сторінки, а пізніше – розділи й параграфи. Це дозволяло структурувати зміст тексту й встановлювали свого роду навігацію для читача [17, с. 142]. Так у Європі з'являються книги-кодекси, що відбулося одночасно з поширенням християнства. Утім книгодрукарство цього часу не призвело до появи авторського права.

Найчастіше предметом кодексів ставали роботи античних мислителів (Платон, Аристотель, Цицерон, Сенека, Ульпіан й ін.). Утім кожен середньовічний переписувач по-своєму інтерпретував оригінальні роботи філософів та інших учених Давньої Греції й Давнього Риму. Як приклад, у Середньовіччі юристи мали доволі фрагментарні уявлення про класичну модель римського права, оскільки вона втілювалася у зводі «*Corpus juris civilis*», який зберігався в єдиному екземплярі в бібліотеці Пізи [17, с. 148]. Водночас поширення книг у середньовічній Європі сприяло не лише укріпленню християнського догмату, а й появі наукової та художньої літератури.

Епоха Відродження позначилася революцією в книгодрукарстві, яку ми назвали «інформаційною видавничою революцією», з огляду на докорінні зміни в зберіганні та передачі інформації через книги, виготовлені набірним (рухомим) шрифтом, а також докорінну модернізацію світогляду народів і держав Європи, а також сприяла появі «раціонального індивідуума». Як писав Р. Осборн, «Ми уже

давно усвідомили, наскільки важливу роль відіграв набірний друк в розвитку Західної цивілізації. Поширення Біблії на національних мовах, разом із творами класиків і таких сучасних письменників, як Еразм, Лютер, Рабле і Кальвін, сприяли руйнуванню середньовічного мислення та стало однією з віх формування нового типу європейського співтовариства. З того часу можливість швидкого відтворення та тиражування письмових документів назавжди стало частиною Західної культури» [18, с. 427].

Як відомо, німецький винахідник і перший друкар Європи Іоган Генсфляйш пур Ладен цум Гутенберг (*Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg*) не вигадав принцип набору, але знайшов метод перетворення відлитої заготівки в окрему металеву літеру, котру можна було багатократно використовувати. Друкарський верстак І. Гутенберга, що запрацював у 1450 році в Майнці, був, за свідченням Н. Дейвіса, «нащадком прадавньої лінії китайських ксилографічних кліше, металевих кліше і кам'яних літографій» [19, с. 461], що жодним чином не зменшує революційність цього винаходу. Верстат оптимізував друкарську діяльність і зробив її прибутковою.

Упродовж наступних років виникли головні шрифти – латинський, курсив, готичний, а друкарні з'явилися в таких містах Європи, як Базель (1466 р.), Рим (1467 р.), Пільзен у Богемії (1468 р.), Париж (1470 р.), Буди (1473 р.), Краків (1474 р.), Вестмінстер (1476 р.), Женева та Палермо (1478 р.), Лондон (1480 р.), Антверпен і Лейпциг (1481 р.), Стокгольм (1483 р.) і Цетине в Чорногорії (1493 р.). До Москви друкарство дійшло в 1555 році [19, с. 461]. Уже в 1500 році, за свідченням Н. Фергюсона, лише в одній тільки Німеччині було більше 200 типографій, а в 1518 році німецькою мовою було видано 150 друкованих робіт, у 1519 році – 260, у 1520 році – 570, а в 1524 році – 990 [20, с. 105]. Подібна ситуація мала місце в інших тогочасних державах Європи.

Убачається, що «інформаційна видавнича революція» І. Гутенберга стала предтечею Реформації, адже відомі антикатолицькі «95 тез проти продажу Церквою індульгенцій» Мартіна Лютера були не лише прибиті до вхідних дверей церкви у м. Віттенберге, але й з'явилися друком. Це сприяло поширенню й популяризації таких ідей у народі й поклало початок Реформації, яка, за оцінкою А. Моруа, стала «релігійною революцією» [21, с. 127]. Поява в більшості міст Європи друкарень сприяла не лише друку Біблії всіма мовами й переосмисленню спадщини мислителів античності, а і виходу нових літературних і наукових творів. Добре відомими з них до сьогодні є роботи Е. Роттердамського «Похвала глупості» (1509 р.), Т. Мора «Золота книга» («Утопія») (1516 р.), Ф. Рабле «Гаргантюа та Пантагрюель» (1532- 1564 рр.) й ін.

Письменництво почало утверджуватися як оплачувана професія. Як писав В. Спасович: «Книгодрукарство пробудило в народі потребу читати; воно породило дві важливі галузі промисловості: типографську та книготоргівельну. Утворилося нове звання письменників за ремеслом, які здобувають собі прожиток кінцем пера не з карманів королів і меценатів, але від публіки, при посередництві типографіків і книготоргівців. Але, одночасно з цим фактом, в міру поширення збуту книг, з'явилася й контрафакція ...» [10, с. 1-2]. Потреба захищати свої твори від «контрафакції», на нашу думку, сприяло утвердженню авторського права та суміжних прав, а також механізмів їх законодавчого й інституційного захисту. На наш погляд, саме незахищеність авторів і видавців перед «контрафакцією» спонукала до

формування основ авторського права та суміжних прав як моделі правового захисту власних прав, у першу чергу, права на справедливу винагороду авторів та книговидавців. Відповідна модель захисту не відразу отримала законодавчий і судовий захист. Спочатку книговидавці в Європі, які й отримували основний прибуток з опублікованих робіт, зверталися до глав держав за «привілеями», які опосередковано визнавали за ними право на використання твору, і лише в першій пол. XVIII ст. захист авторського права та суміжних прав отримав втілення в статутному праві Англії та почав здійснюватися судами.

Водночас боротьба за авторське право та суміжні права в Західній Європі в XVI-XVII ст. є доволі цікавою та повчальною, хоча й малодослідженою в Україні. Як зазначав В. Спасович, громадська думка засуджувала передруковників оригінальних видань, але суди не надавали авторам і видавцям належного захисту, «контрафакція» не унормовувалася жодним чинним на той час цивільним чи кримінальним законом. Не знаходимо ми відповідальності за порушення авторського права і в римському, канонічному чи звичаєвому праві, яке зберігало актуальність на той час. Це сприяло виникненню видавничих привілеїв. Перший із них (уперше) з'явився у Венеціанській республіці в 1491 р. і був наданий професору канонічного права, магістру Петро де Равенна (*Petro de Ravenna nuncupato a Memoria*) на видання його твору «Phoenix». У Німеччині подібні видавничі привілеї надавав як імператор, так і місцеві духовні та світські влади, включаючи владу вільних міст. У Франції привілей адресувався королем для всіх судів. У привілеї, який розміщувався на початку або в кінці книги, визначалося, якими грошовими пенями має бути покараний «контрафактор», а також термін його дії – безстроковий чи строковий (на 2 роки, 5 років тощо.) [10, с. 3].

Парадоксально, але захист суміжних прав виявився більш ефективним від захисту авторського права. «У випадку успішного розпродажу видання, за клопотанням видавця, привілей його могла бути подовжена та відновлена. Книготорговець збагачувався швидко і напевне, майже нічим не ризикуючи і купляючи лише твори, які обіцяли швидкий і вірний збут; страждав лише сам автор, бідний трудівник, який отримував під пишним ім'ям гонорару дуже мізерну трудову плату» [9, с. 4], – писав щодо цього в позаминулому столітті В. Спасович.

Найбільш прогресивно друкарська справа, книговидавництво, книгопродаж, авторське право та суміжні права розвивалися в Англії. У XVI столітті утверджуються прототипи сучасних газет. До того ж, саме в Англії розпочалася згадувана нами «газетна революція», яка теж стала можливою завдяки винаходу друкарського верстака І. Гутенберга. Так у 1588 році, коли до Англії прямувала іспанська «Непереможна армада», прем'єр-міністр Бурлей, упереджуючи недостовірні чутки й паніку, розпорядився направляти в усі частини держави урядові повідомлення. З часом така форма урядового інформування стала постійною та трансформувалася в газету «Англійський меркурій» [12, с. 20].

У другій пол. XVI ст. Марія I Тюдор та її чоловік Філіп, побоюючись поширення релігійної ересі та монархоборчих поглядів через книги, об'єднали всі галузі промисловості, пов'язані з друком і розповсюдженням книг, у державну монополію. При цьому, відповідна монополія трансформувалася з часом у самоврядну корпорацію (цех) стешіонерів (*stationers* – «книговидавці»,

«книготорговці»), яка діяла під контролем корони. Бажаючи друкувати книгу (власну чи іншого автора) повинен був подати її попередньо до реєстру, сплатити збір та отримати дозвіл на друк (*license*). Королева Англії Єлизавета при цьому встановила попередню цензуру щодо друку книг, а Карл I обмежив кількість друкарень в Англії 20-ма. Це призвело, з одного боку, до перемоги над книжковим «контрафактом», а з іншого – запровадило жорстку цензуру, яка мала на меті упередити революції. При цьому найбільший зиск від такого стану речей отримали не автори-творці, а вищі сановники держави, які випрошували в монарха для себе виключне право на друк популярної або спеціальної літератури – юридичних книг, букварів, календарів чи катахізесів. Урешті парламентські акти Англії, які встановлювали виключні права на книговидавання та запроваджували обов'язкову цензуру раптово, з огляду непродуктивності їх дії, припинили своє існування в 1649 році, а отже, встановилася свобода слова. Разом із тим, як писав В. Спасович, «Припинення дії *licensing act* піддало небезпеці видавців, котрим знову стала загрожувати контрафакція ... Вони й почали подавати петиції до Парламенту про захист їх від переддруковників» [10, с. 5].

На наш погляд, саме в цей період книговидавці, усвідомлюючи джерело походження свого багатства, були зацікавлені в усталеному законодавчому закріпленні не привілеїв, які залежали від монаршої волі, а своїх суміжних з авторами прав на твір. Останній, по суті, був різновидом власності, створеної творчою працею автора. У цьому контексті заслуговує на увагу думка І. Бентама, який у своїй роботі «Роздуми про цивільне і кримінальне законодаположення» (1802 р.) наголошував про дихотомічний зв'язок власності та закону в цивілізаційній історії людства та писав: «Власність і закон разом почали існування, разом і припиняють його. До існування законів не було ніякої власності, знищиться закон, припиниться будь-яка власність» [22, с. 49]. Тому позитивне унормування авторського права та суміжних прав убачалося необхідним не лише для видавців, а й для авторів, а також держави, яка в такий спосіб посилювала свій інтелектуальний капітал і розширювала власну податкову базу.

У Європі першим подібним законом у сфері охорони авторського права та суміжних прав став відповідний Статут (Закон) королеви Анни. Щодо його назви й року прийняття дані вчених дещо різняться. У сучасній науковій літературі прийнято вважати, що «Статут Королеви Анни», яким заборонялося друкувати і переддруковувати книги без погодження авторів і встановлювалося 14-річний термін охорони авторських прав, був прийнятий у 1710 році. Натомість В. Спасович писав, що цей закон був виданий королевою Анною за пропозицією Вортлі (*Wortly*) в 1709 році. Ним встановлювалися виключні права для авторів і законних покупців прав на її видання, які належним чином вписані до реєстру степіонерів (*stationers*), упродовж 14 років з дня першого видання переддруковувати свій твір. Якщо ж автор по закінченню цього строку був ще живим, це право діяло упродовж 28 років. Одночасно з цим Статут королеви Анни встановлював і доволі жорсткі санкції для порушників цього права: «Самовільний переддруковувач піддавався конфіскації переддрукованих книг і штрафу по одному пенні за сторінку; половина штрафу йшла в казну, а половина – донощику. Для протидії завищення цін на книги, Архієпископ Кентерберійський, Єпископ Лондонський, Лорд-канцлер, лорди, що головує у Вестмінстерських судах і віце-

канцлери Оксфордського і Кембріджського університетів були наділені владою розглядати скарги на надмірно високу вартість книг і знижувати ці ціни на власний розсуд» [10, с. 6]. Тобто йдеться про прототип антимонопольної функції в тогочасній книготоргівлі та книговидавництва.

Важлива роль у книгодрукарстві належала й університетам, які мали забезпечувати своїх студентів науковою літературою. Для цього створювалися друкарні при них. В Англії університети (Оксфордський, Кембріджський, колегії Св. Трійці, Ітонської, Вестмінстерської, Вінчестерської та ін.), користуючись підтримкою в парламенті та уряді, відстояли своє право «... вічної власності на всі наукові та педагогічні твори, які дарувалися чи заповідалися їм, під умовою, водночас, що вони будуть ці твори друкувати у власних типографіях» [10, с. 6]. У модернізованому вигляді відповідне право зберігається англійськими університетами й донині. Законодавче закріплення авторського права та суміжних прав, зокрема в Англії, покликане до життя й належну судову практику. Так у 1774 році це положення було реалізоване судом у рішенні за справою «Дональдсон vs Бекетта», яким було захищено 14-річний термін охорони авторських прав Дональдсона [23, с. 353].

Масовий друк книг поставив питання про авторські права та їх законодавчий захист і в інших державах Європи. Зокрема, слід згадати Саксонський мандат 1773 року, яким переслідувалась контрафактна діяльність у сфері видання творів, а також численні укази Марії Терези і Йосипа II в Австрії у сфері охорони авторського права. У Франції авторське право уперше було закріплене постановою Королівської ради 1777 року, яка унормувала за автором привілей на видання твору та мала служити «на вічні часи». Проте під час Великої французької революції, яка вибухнула в 1789 році, права авторів залишилися без будь-якого захисту. Однак уже в 1791 році Установчі збори Франції закріпили права авторів на драматичні твори впродовж їхнього життя та протягом 5 років після смерті, а в 1793 році Народний конвент розширив права авторів на твір упродовж 10 років після їхньої смерті. А в 1810 році Імператорський декрет Франції про авторські права надавав удовам і дітям померлого автора право користування творами на 20 років. Інші спадкоємці виключалися з кола правокористувачів. Законом Франції 1854 року цей строк було розширено до 30 років [10, с. 11, 8-9].

На поч. XIX ст. в Англії були посилені й строки охорони авторського права. Так Статут Георга III 1801 року подвоїв термін охорони авторського права на твір, установлений Статутом королеви Анни та обмежив їх дію лише смертю автора, а парламентський статут 1842 року в Англії вперше подовжив дію авторського права на 7 років після його смерті або ж на 42 роки з часу виходу першого видання, з огляду на те, який строк вигідніший правонабувателю [10, с. 7]. Подібний до Франції 20-річний термін дії авторського права після смерті автора встановлювався на поч. XIX ст. у Швеції та Норвегії (1812 р.), Бельгії та Нідерландах (1817 р.), Данії (1837 р.), Португалії (1837 р.), Іспанії (1847 р.). У Швейцарії кантони уклали між собою в 1857 році конкордат про охорону авторського права впродовж 30 років з дня першого видання або до кінця життя автора [10, с. 10-11].

На конституційному ж рівні право на об'єкти інтелектуальної власності було закріплене в Конституції штату Масачусетс 1789 р. Її положення унормовували, що «... немає власності, яка належить людині більше, ніж та, котра є результатом її розумової праці». Подібні положення містились і в конституціях колишніх європейських країн – Данії, Норвегії, Пруссії, Саксонії й ін. [24, с. 5].

Сама ж категорія «інтелектуальна власність» уперше була введена в широкий ужиток лише в 1850 році лібертаріанцем Л. Спунером (1808-1887 рр.) [23, с. 351-353], а закріплення правового режиму захисту інтелектуальної власності на міжнародному рівні відбулося на декілька десятиліть пізніше. Так у 1883 році інтелектуальна власність була закріплена в одному з перших міжнародних договорів у цій сфері - у Паризькій конвенції з охорони промислової власності [24], а в 1886 р. – у Бернській конвенції про охорону літературних та художніх творів, яка діє до сьогодні (з останніми змінами в 1979 р.). [26].

За відносно короткий час положення Паризької та Бернської конвенцій про охорону авторського права та суміжних прав були втілені в кін. XIX – на поч. XX ст. в законодавстві багатьох європейських держав. Зокрема на Українських землях, які на той час входили до Австро-Угорської та Російської імперій, діяли австрійський Закон про авторське право на літературні й мистецькі твори та фотографії від 26 грудня 1895 р., а також російський Закон про авторське право від 20 березня 1911 р. [27, с. 34].

Висновки. Поява в другій пол. XIX ст. Паризької та Бернської конвенцій у сфері авторського права відображала не лише глобалізацію права на об'єкти інтелектуальної власності та нагальну потребу їх міжнародного захисту, а й рівень тогочасного розвитку науки, техніки й економіки, настрої та очікування громадянського суспільства й держави від інтелектуального капіталу. Після винайдення у другій пол. XIX ст. американцями Р. Хое й У. Буллоком ротатійного верстата та впровадження його в промислове друкування книг й отримання надприбутків від цієї діяльності видавцями, права автора на твір та отримання за нього справедливої винагороди стали питанням подальшого розвитку Західної культури. Тому унормування авторського права та механізмів його захисту, що пройшли тривалий і складний генезис від «інформаційної видавничої революції» І. Гутенберга в кін. XV ст. до їх закріплення в міжнародних договорах у XIX ст., сформували основи сучасних механізмів захисту права на об'єкти інтелектуальної власності в цілому.

Використані джерела:

1. Харари Ю. Н. *Sapiens*. Краткая история человечества; пер. с англ. Л. Сумм. Москва: Синдбад, 2016. С. 30.
2. Кин Дж. Демократия и декаданс медиа. Пер. с англ. Д. Кралечкина; под научн. ред. М. Смирнова. Москва: Изд. дом. ун-т «Высшая школа экономики», 2015. 312 с.
3. Кастельс М. Власть коммуникации: учебн. пособ. Пер. с англ. Н. М. Тылевич; под на. ред. А. И. Черных. Москва: Изд. дом. ун-т «Высшая школа экономики», 2016. 564 с.
4. Нестерович В. Ф. Іноземне мовлення США у системі американської публічної дипломатії. *Вісн.* 2016. № 7-8. С. 32-36.
5. Фергюсон Н. Площі та вежі. Соціальні зв'язки від масонів до Фейсбуку. Пер. з англ. К. Диса. Київ: Наш формат, 2018. 552 с.

6. Фукуяма Ф. Угасание государственного порядка: научн. попул. изд. Пер. К. М. Королева. Москва: Изд-во АСТ, 2017. 704 с.
7. Штефан А. С., Дроб'язко В. С., Шабалін А. В. Авторське право і суміжні права в умовах євроінтеграційних процесів: монограф. За ред. Н. М. Мироненко. Київ: Інтерсервіс, 2018. 204 с.
8. Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу «Лобіювання в Україні та за кордоном: досвід, проблеми і перспективи» / Д. Базілевич, В. Нестерович; За заг. ред. В. Федоренка. К.: СПД Москаленко О. М., 2009. 36 с.
9. Інститут лобіювання в Україні та за кордоном: походження, проблеми, перспективи розвитку. Науково-інформаційне видання / Д. Базілевич, В. Нестерович, В. Федоренко; Інститут професійного лобіювання та адвокати. К.: ФОП Москаленко О. М., 2015. 111 с.
10. Спасович В. Права авторские и контрафакция. Санкт-Петербург: Изд-е книготорговца и типографа М. О. Вольфа, 1865. 106 с.
11. Глик Дж. Информация. История. Теория. Поток; пер. с англ. М. Кононенко. Москва: Изд-во АСТ: CORPUS, 2016. 576 с.
12. Нестеренко О. Інформація в Україні: право на доступ. Київ: Наук. вид. «Акта», 2012. 306 с.
13. Бернштейн У. Массмедиа с древнейших времен и до наших дней; пер. с англ. Н. Омеляновича, А. Николаева. Москва: Изд-во АСТ, 2017. 512 с.
14. Тайлор Эд. Б. Антропология. Введение к изучению человека и цивилизации; пер. с англ. д-ра И. С. Ивина. Изд. 2-е. С. 78 рис. в тексте. С.-Петербург: Изд-е И. И. Билибина. 1898. 436 с.
15. Бернштейн У. Массмедиа с древнейших времен и до наших дней; пер. с англ. Н. Омеляновича, А. Николаева. Москва: Изд-во АСТ, 2017. С. 69.
16. Біблія / В пер. Івана Огієнка. 15. Вихід. URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubi/o/rev-1/>
17. Кирия И. В., Новикова А. А. История и теория медиа: учебн. Москва: Изд. дом. Высш. школы эконмики, 2017. С. 141. 423 с.
18. Осборн Р. Цивилизация. Новая история Западного мира. Пер. с англ. М. Колопотина. Москва: Из-во АСТ, 2018. 768 с.
19. Дейвіс Н. Європа: Історія. Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ: «Основи», 2014. 1464 с.
20. Фергюсон Н. Цивилизация: чем Запад отличается от остального мира. Пер. с англ. К. Бандуровского; под ред. И. Кригера. Москва: АСТ: Corpus, 2014. С. 105. 544 с.
21. Моруа А. История Германии. Пер. с франц. С. Васильевой. Москва: Колibri, Азбука-Аттикус, 2017. 320 с.
22. Рассуждение о гражданском и уголовном законоположении: с предварительным изложением начал законоположения и всеобщего начертания полной Книги законов, и с присовокуплением опыта о влиянии времени и места относительно законов / Соч. английского юрисконсульта Иеремиа Бентама; Изданное в свет на франц. языке Степ. Дюмоном по рукописям от автора ему доставленным.; Переведённое Михайлом Михайловым; с придобавлением дополнений от г-на Дюмона сообщенных.; Том II. По высочайшему повелению. СПб.: Тип. Шнора, 1806. 622 с.
23. Бетелл Т. Собственность и процветание: уроки истории / Томм Бетелл; пер. с англ. Б. Пинскера. М.; Челябинск: Социум, 2018. 480 с.
24. Охорона інтелектуальної власності в Україні / С. О. Довгий, В. О. Жаров, В. О. Зайчук та ін. К. : Форум, 2002. 555 с.

25. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року (укр/рос). *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Ст. 320.

26. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Конвенція, Міжнародний документ від 24 липня 1971 року. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 2006. 5-2. Ст. 1247.

27. Prawo własności intelektualnej / Red. naukowa J. Sieńczyło-Chlabicz. Seria Akademicka. Warszawa: WoltersKluwer, 2015. 344 s.

References:

1. Kharari, Y. N. (2016) Sapiens. Kratkaya istoriya chelovechestva. Moskva: Sindbad. [in Russian].

2. Kyn, Dzh. (2015) Demokratyya y dekadans medya. Per. s anhl. D. Kralechkyna; M. Smyrnova (Ed). Moskva: Yzd. dom. un-t "Vysshaya shkola ékonomyky". [in Russian].

3. Kastel's, M. (2016) Vlast' kommunykatsyy: uchebn. posob. Per. s anhl. N. M. Tylevych; A.Y. Chernykh (Ed.). Moskva: Yzd. dom. un-t "Vysshaya shkola ékonomyky". [in Russian].

4. Nesterovych, V. F. (2016) Inozemne movlennya SSHA u systemi amerykans'koyi publichnoyi dyplomatiyi. *Viche – Viche*, 7-8, 32-36. [in Ukrainian].

5. Ferhison, N. (2018) Ploshchi ta vezhi. Sotsialni zv'iazky vid masoniv do Feisbuku. Per. z anhl. K. Dysa. Kyiv: Nash format. [in Ukrainian].

6. Fukuyama, F. (2017) Uhasanye hosudarstvennoho poriadka. Per. K. M. Koroleva. Moskva: Yzd-vo AST. [in Russian].

7. Shtefan, A. S., Drobyazko, V. S., Shabalin, A. V. (2018) Avtorske pravo i sumizhni prava v umovakh yevrointehratsiynykh protsesiv: monohraf. N. M. Myronenko (Ed.). Kyiv: Interservis. [in Ukrainian].

8. Informatsiyno-analitychni materialy do kruhloho stolu "Lobiyuvannya v Ukraini ta za kordonom: dosvid, problemy i perspektyvy" (2009) D. Bazilevych, & V. Nesterovych (Eds.); V. Fedorenko (Ed.). Kyiv: SPD Moskalenko O. M. [in Ukrainian].

9. Instytut lobiyuvannya v Ukraini ta za kordonom: pokhodzhennya, proble-my, perspektyvy rozvytku. Naukovo-informatsiyne vydannya (2015) D. Bazilevych, V. Nesterovych, V. Fedorenko (Eds.). Instytut profesiynoho lobiyuvannya ta advokasi. Kyiv: FOP Moskalenko O. M. [in Ukrainian].

10. Spasovych, V. (1865) Prava avtorskye y kontrafaktsyya. Sanktpeterburh: Yzd-e knyhotorhovtsa y typohrafa M. O. Volfa. [in Ukrainian].

11. Hlyk, Dzh. (2016) Ynformatsyya. Ystoryya. Teoryya. Potoky; per. s anhl. M. Kononenko. Moskva: Yzd-vo AST: CORPUS. [in Ukrainian].

12. Nesterenko, O. (2012) Informatsiya v Ukraini: pravo na dostup. Kyiv: Nauk. vyd. «Akta». [in Ukrainian].

13. Bernstayn, U. (2017) Massmedya s drevneyshykh vremen y do nashykh dnei; per. s anhl. N. Omel'yanovycha, A. Nykolaeva. Moskva: Yzd-vo AST. [in Russian].

14. Taylor, Éd. B. (1898) Antropolohyya. Vvedenye k yzuchenyyu cheloveka y tsyvilyzatsyy; per. s anhl. d-ra Y. S. Yvyna. (Vol. 1-2); Vol. 2. S.-Peterburh: Yzd-e Y.Y. Bylyvyna. [in Russian].

15. Bernstayn, U. (2017) Massmedya s drevneyshykh vremen y do nashykh dnei; per. s anhl. N. Omel'yanovycha, & A. Nykolaeva. Moskva: Yzd-vo AST. [in Russian].

16. Bibliya. Ivna Ohiyenka (Ed.). 15. Vykhid. N.p. N.d. URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/rev-1/> [in Ukrainian].

17. Kyryya, Y. V., Novykova, A. A. (2017) Ystoryya y teoryya medya. Moskva: Yzd. dom. Vyssh. shkoly ékonmyky. [in Russian].
18. Osborn, R. (2018) Tsyvlyzatsyya. Novaya ystoryya Zapadnoho myra. Per. s anhl. M. Kolopotyna. Moskva: Yz-vo AST. [in Russian].
19. Deyvis, N. (2014) Yevropa: Istoriya. Per. z anhl. P. Tarashchuk, & O. Kovalenko. Kyiv: «Osnovy». [in Ukrainian].
20. Ferhyuson, N. (2014) Tsyvlyzatsyya: chem Zapad otlychaet sya ot ostal'noho myra. Per. s anhl. K. Bandurovskoho. Y. Kryher (Ed.). Moskva: AST: Corpus. [in Russian].
21. Morua, A. (2017) Ystoryya Hermanyy. Per. s frants. S. Vasylyevoy. Moskva: KoLybry, Azbuka-Attykus. [in Russian].
22. Rassuzhdenye o hrazhdanskom y uholovnom zakonopolozhenyy: S predvartel'nyy yzlozhenyem nachal zakonopolozhenyya y vseobshchaho nachertanyya polnoy Knyhy zakonov, y s prysovkuplenyem opyta o vlyany vremeny y mesta otnosytel'no zakonov (1806) Soch. anhl'yyskaho yuryskonsul'ta Yeremya Bentama; Yzdannoe v svet na frants. yazyke Step. Dyumonom po rukopysyamy ot avtora emu dostavlennym.; Perevedénnoe Mykhaylom Mykhaylovym; S prydobavlenyem dopolnenyy ot h-na Dyumona soobshchennykh. Vol II. Po vysochayshemu povelenyyu. SPb.: Typ. Shnora. [in Russian].
23. Betell, T. (2018) Sobstvennost' y protsvetanye: uroky ystoryy. Tomm Betell; per. s anhl. B. Pynskera.M.; Chelyabynsk: Sotsyum. [in Russian].
24. Okhorona intelektual'noy vlasnosti v Ukrayini (2002) S. O. Dovhyy, V. O. Zharov, V.O. Zaychuk (Eds.) et. al. K.: Forum. [in Ukrainian].
25. Paryzka konventsyya pro okhoronu promyslovoy vlasnosti vid 20 bereznya 1883 roku (ukr/ros). (1990) Zibrannya chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrayiny – Collection of current international treaties of Ukraine, No 1, art. 320. [in Ukrainian].
26. Bernska konventsyya pro okhoronu literaturnykh i khudozhnykh tvoriv: Konventsyya, Mizhnarodnyy dokument vid 24 lypnya 1971 roku. (2006) Zibrannya chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrayiny – Collection of current international treaties of Ukraine, No 5-2, art. 1247. [in Ukrainian].
27. Prawo własności intelektualnej (2015) J. Sieńczyło-Chlabicz (Ed.). Seria Akademicka. Warszawa: WoltersKluwer. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 14.11.2019

Федоренко В. Л.,

доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный юрист Украины,
директор Научно-исследовательского центра
судебной экспертизы
по вопросам интеллектуальной собственности
Министерства юстиции Украины,
(г. Киев, Украина)

**«ИНФОРМАЦИОННАЯ ИЗДАТЕЛЬСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ» И. ГУТЕНБЕРГА
И УТВЕРЖДЕНИЕ АВТОРСКОГО ПРАВА И СМЕЖНЫХ ПРАВ
И МЕХАНИЗМОВ ИХ ЗАЩИТЫ В ЕВРОПЕ**

Публикация посвящена вопросам утверждения авторского права в Западной цивилизации по результатам «информационной издательской революции»,

каковым за своей сущностью и содержанием стало изобретение И. Гутенбергом в XV в. печатного станка с набором шрифтов, использование которого способствовало печатанию книг и распространению информации литературного, художественного и научного содержания. Однако эта информационно-издательская революция породила и проблему защиты авторского права от неправомерного копирования и распространения произведений. Речь идет о такой угрозе авторскому праву, как неправомерное заимствование, или плагиат, или «контрафакт», коим это явление называлось еще в XIX веке.

Ключевые слова: информация, «информационная издательская революция», печать книг, авторское право, смежные права, защита авторского права и смежных прав, судебная экспертиза объектов права интеллектуальной собственности.

Fedorenko V.,

Doctor of Law, Professor,

Honored lawyer of Ukraine,

Director of the Research center

for forensic examination on intellectual property

of the Ministry of Justice of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

GUTENBERG'S "INFORMATION PUBLISHING REVOLUTION" AND THE PROMOTION OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS AND THE MECHANISMS FOR PROTECTING THEM IN EUROPE

The publication is devoted to the issue of the claim of copyright in Western civilization by the results of the "information publishing revolution", which in its essence and content was invented by I. Gutenberg in the XV century. typewriter with a set of fonts, the use of which facilitated the printing of books and the dissemination of information of literary, artistic and scientific content. However, this information-publishing revolution also gave rise to the problem of copyright protection against the improper copying and reproduction of works. It is about such a threat to copyright as unlawful borrowing, or plagiarism, or "counterfeiting," as it was called back in the 19th century.

The genesis of the assertion of copyright and related rights, as well as the basic methods, forms and mechanisms of their protection in the XVI - to the XIX century are investigated. Attention is drawn to the privileges of selling and printing books, stationers, charters, laws and constitutions, as well as litigation.

It was noted that the emergence in the second half of the 19th century of the Paris and Berne Conventions in the field of copyright reflected not only the globalization of intellectual property rights and the urgent need for their international protection, but also the level of contemporary development of science, technology and economy, the mood and expectation of civil society and states from intellectual capital.

Key words: information, "information publishing revolution, book printing, copyright, related rights, protection of copyright and related rights, forensic examination of intellectual property rights.